

O'QUVCHILARDA ILMIY TUSHUNCHALARNI TO'G'RI TARKIB TOPISHIDA FIKRLASH JARAYONLARI VA SHAKLLARINING AHAMIYATI

Akmaldinova Feruza Inoqjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarda ilmiy tushunchalarni to'g'ri tarkib topishida fikrlash jarayonlari va shakllarining ahamiyati haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: o'quvchi, boshlang'ich ta'lim, tafakkur, mantiq ilmi, fikrlash, mustaqil yondashuv, bilim.

Abstract. This article talks about the importance of thinking processes and forms in finding the correct content of scientific concepts in students.

Key words: student, primary education, thinking, science of logic, thinking, independent approach, knowledge.

Абстракт. В данной статье говорится о значении процессов и форм мышления в поиске правильного содержания научных понятий у учащихся.

Ключевые слова: школьник, начальное образование, мышление, наука логика, мышление, самостоятельный подход, познание.

O'quvchilarda ilmiy tushunchalarni to'g'ri tarkib toptirish uchun o'qituvchi bola taffakurrining rivojlanish xususiyatlarini, uning qonuniyatlarini puxta anglab olgan bo'lishi kerak. Fikr yuritish operatsiyalarining psixologiya asoslari va mexanizmlarini bilmasdan turib, u bularni o'quvchilar ongiga singdira olishi mumkin emas.

Tushunchalarni shakllantirishning asosiy manbalaridan biri ularni umumlashtirishdir. Umumlashtirish operatsiyalari muhim sharti narsa va hodisalar o'rtasidagi umumiylik, o'xshashlik, xarakterli xususiyat, bog'lanish va o'zaro munosabatlarning muhim belgilarini topishdir. Borliqdagi narsa va hodisalarni muhim belgilari bo'yicha umumlashtirishdan oldin, o'sha voqelikni ko'zga yaqqol tashlanib turgan tashqi belgilari bo'yicha umumlashtirishni bilish kerak. Buni hissiy bilish orqali konkret umumlashtirish deyiladi. Bu davrga kelib narsa va hodisalarning tashqi belgisi, asosan, umumlashtirish o'quvchi bilimi qobig'iga sig'may qoladi. Endigi navbat o'qitish jarayonida ularning bilimlariga, saviyalariga mos keladigan umumlashtirishni yuqoriroq darajasiga ko'chirishni taqozo etadi.

O'quvchilarning umumlashtirish faoliyati o'qitishning turli bosqichlarida bir xilda bo'lmaydi: o'qitishning dastlabki bosqichlarida u sodda (elementar holda) bo'lib, faqat o'xshashlik belgisi asosiga qurilgan bo'ladi. Keyinroq narsa va hodisalarning tashqi sifati hamda xususiyatiga taalluqli belgilarni guruhlariga ajratishga, klassifikatsiya qilishga suyanadi. Boshlang'ich sinfnings oxirida, o'quvchilar narsa va hodisalarning xossalari, qonuniyatlari, ularning ichki murakkab bog'lanishlari va munosabatlarning muhim belgisiga asoslanib

umumlashtirishga ko'chadilar. Birinchi va ikkinchi sinf o'quvchilari buyumlarining o'ziga beixtiyor tortuvchi tashqi belgilariga tayanib fikr yuritishni amalga oshiradilar: o'quvchi quyosh, momaqaldiroq, sigir, avtomobil, qush va boshqa narsalar to'g'risida fikr yuritishi davomida "quyosh yoritadi, isitadi...", "momaqaldiroq guldiraydi, chaqmoq chaqnaydi", "qush sayraydi" - deya mulohaza yuritadi. Ularning har turli "sigir sut beradi", "avtomobil yuk tashiydi", "qushlar, buyum va narsalar" to'g'risidagi muhokamalarida dastavval ana shu narsalarning xilma-xil harakatlari va ularga nisbatan bo'lgan harakatlar vujudga keladi.

Birinchi va ikkinchi sinf o'quvchilari jism va predmetlarning muhim ichki belgilarini bevosita aniqlash kezida qiyinchiliklarga duch keladilar. Chunki ular muhim, muhim bo'lmagan, umumiy, xususiy, yagona singari termin hamda tushunchalarni anglab yetmaydilar. Bilish jarayoni ko'pincha tashqi belgilarga, konkret alomatlarga qaratilgan bo'ladi. Ana shuning uchun kichik maktab o'quvchilari oldida murakkab vaziyat yuzaga kelib turadi. Unday holatdan chiqish uchun ularning aqliy imkoniyatlari, turmush tajribalari yetishmaydi.

Rus psixologi R.G.Natadze tadqiqotlarining ko'rsatishiga qaraganda, kichik maktab yoshidagi o'quvchilar kit va delbfinni baliq deb qisoblaganlar, keyinchalik esa kitning havo bilan nafas olishi, sut emizuvchi hayvon ekanligi atroficha tushuntirilgandan so'ng ham o'z shaxsiy fikrini to'la-to'kis o'zgartirmaganlar, ya'ni sinaluvchilarning ko'pchiligi eksperimentator so'ziga ishonqiramay qaraganlaricha qolganlar. Bu konkret fakt yana bir marotaba mazkur yosh davrdagi bolalarda umumlashtirish jarayoni ko'zga yaqqol tashlanib turuvchi tashqi belgilarning kuchli iskanjasi ostida sodir bo'lishini tasdiqlab turibdi. Matematik topshiriqlarni bajarish kezida ham ularda ana shunday elementlar yoki noto'g'ri umumlashtirish holatlari uchrashini kuzatish mumkin.

Shveysariyalik psixolog Jan Piajening ko'p yillik tajribalarining dalolat berishiga qaraganda, ushbu yoshdagi o'quvchilar narsalarning o'zgarishsiz qoladigan ba'zi belgilarining doimiylikni darrov anglab ololmaydilar. Jumladan, agar xamirdan bir xil ikkita zuvala qilinib, so'ngra ularning birdan kulcha yasalsa, 7-8 yoshli o'quvchilar xamirning miqdori bir xilda bo'lmay qoldi, deb hisoblaydilar. Hajm o'zgargani uchun ular zuvalaning oqirligi o'zgaradi deb xulosa chiqaradilar. J. Piajening mulohazasiga binoan, bu holat-bola tafakkurining birdan- bir eng asosiy xarakterli xususiyatidir.

Xuddi shu tadqiqotchining boshqa tajribalarida ko'rsatilishicha, bolalar turli belgilar ustida ishlaganlarida o'zgarimaslik (doimiylik) tushunchasini bir vaqtning o'zida egallab olmas ekanlar. Bolalar narsalar sonining o'zgarimas tushunchasini o'rta qisobda 7-8 yoshda, og'irlikning o'zgarimas tushunchasini 9-10 yoshda, hajmning o'zgarimasligini esa faqat 11-12 yoshda tushunib yetadilar. Lekin rus psixologlarining ilmiy tekshirishlariga ko'ra, J. Piaje olgan natijalar qozirgi davr talabiga javob bera olmaydi.

O'quvchilar uchinchi sinfga o'tganlaridan keyin o'zlarining umumlashtirish, klassifikatsiyalash faoliyatlarida moddiy dunyodagi voqelik o'rtasidagi eng muhim

munosabat, uzviy zaruriyat va bog'lanishlarni aks ettirishiga qodir bo'lgan ichki, murakkab belgilarga tayanib ish tutadilar. Jumladan, ular suv, havo, metall va boshqa jismlarning issiqdan kengayishi va sovuqdan torayishi xususiyatini umumiy, muhim alomatlari va jihatlariga asoslanib umumlashtira oladilar. Bundan tashqari o'simliklarning hayot kechirishi, rivojlanishi va ko'payishi, shuningdek voyaga yetishi kabi umumiy belgilarga suyangan holda "jonli tabiat" tushunchasini umumlashtiradilar.¹¹

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining fikr yuritishlarini qiyoslash uchun ularning mulohazalaridan misollar keltiramiz: "Shaftoli daraxti issiq iqlimli joyda o'sadi" (1-sinf o'quvchisi), "Paxta dalada o'sadi, uni jamoa xo'jaligidagi ishchilar yetishiradilar, terib oladilar, so'ng undan kiyim-kechak tayyorlanadi" (2-sinf o'quvchisi), "qarag'ay igna bargi daraxt hisoblanib, o'rmonlarda o'sadi, qarag'ayda bujurlar mavjud, qarag'ay o'rmonlarida olmoxonlar yashaydilar. Olmoxonlar qarag'ay bujurlarini chaqib ichidagi mevasini yeydilar qishda ko'm-ko'k turadi" (3-sinf o'quvchisi).

O'quvchilarning yuqoridagi mulohazalaridan ko'rinib turibdiki, jonli predmetlarga nisbatan bildirilgan alomatlarda aniqlik yetishmaydi, muhim belgilar miqdori esa haddan tashqari kam. Ular o'simliklarga xarakteristika berganlarida, daraxtlarning qaysi turga oidligi, qanday zonalarda o'sishi, inson hamda hayvonot olami uchun qanchalik foyda keltirishini ta'kidlab o'tadilar, xolos. Ammo birinchi darajali xususiyatlar, ichki boqlanishlar, qonuniyatlar va xossalar ahamiyatiga e'tibor berilmaydi.

Ayrim rus psixologlari ta'biri bilan aytganda, bu umumlashtirish usuli o'quvchilardan passiv harakat qilishi taqozo etib, boshqa usulga nisbatan ta'limga yetarli darajada ta'sir etmas emish. Aslida bo'lsa, bu usulning o'qitish samaradorligini oshirishda muhim rolb o'ynajagi hech kimda shak-shubha tug'dirmasa kerak. Bu yerda so'z usullarini taqqoslash ustida emas, balki boshqa narsa ustida yuritilyapti. Usulning foydali tomoni shundan iboratki, bunda bolalar narsa va hodisalarning muhim belgisini muhim bo'lmagan belgisidan ajratishni o'rganadilar. O'ylaymizki, bu narsa ta'limning eng zarur elementi sifatida muhim o'rin egallaydi. Birinchi sinf o'quvchilarining tafakkuri quyidagicha rivojlantirilsa, u holda samarali natijalar berishi mumkin.

O'quvchining "Bu nima?", "nega bunday?" degan savollariga o'zi javob berishga o'rgatish kerak. Bu o'rinda asosiy vazifa unga to'g'ri ko'rsatma berish, uni mantiqiy xatolardan qutqarish, to'g'ri mulohaza yuritishga ko'maklashishdan iboratdir. Masalan: "5" raqami qanday bo'laklardan tuzilgan? Bir juft so'zdan gap tuzish mumkinmi? 3 va 2 sonini yaxlitlab ko'r-chi? To'rt tayoqchadan to'rtburchak yasa-chi? Meva xususiyatini so'zlab ber-chi? Yirtqich hayvonlar qanaqa bo'ladi? Eshitgan cho'pchagingizdagi odamlarni sanab ber-chi? Va boshqalar.

Taqqoslash yordami bilan narsalardagi o'xshash va farqli tomonlar aniqlanadi. Taqqoslash kishi bilan faoliyatining dastlabki bosqichi hisoblanadi. Bu jarayon orqali beshning uchdan kattaligi, daraxtning uydan past yoki balandligi,

daryoning soydan kattaligi, sopolning chinnidan mo'rtligi fikran solishtiriladi. Natijada o'quvchiga o'xshash va tafovutli belgilar anglashila boradi va u ular yuzasidan ma'lum xulosaga keladi. Bolaga nimani nima bilan taqqoslash kerakligini uqtirish lozim, xolos. Aks holda u qanday yo'l tutishni bilmasdan dovdirab qolishi mumkin.

Mavhumlashtirish yaqqol narsalardan muhim tomonini fikran ajratib olish demakdir. Jumladan, o'quvchi oq ko'ylak to'g'risida so'z yuritgan bo'lsa, taklifimizga binoan u qor, sut, oq ro'mol, ohak, oqlangan imorat haqida mulohaza yuritadi. Keyinchalik esa, butunlay "oq" degan tushuncha ustida o'ylashi mumkin. Avval o'qish kitobi, matematika, mehnat, rus tili, tabiatshunoslik tushunchalarini talaffuz qilib o'rgangan bo'lsa, asta-sekin ularni bir tushuncha bilan "kitob" deb mavhumlashtiradi.

Dunyodagi narsa va hodisalarni, jism va predmetlarni konkretlashtirish, yaqqollashtirish jarayoni mavhumlashtirish bilan mustahkam aloqada bo'ladi. Yaqqol narsalar o'quvchi uchun juda yengil anglashiladi. Chunki unda ko'rsatmali-harakatli fikr yuritish ustun turadi. O'quvchi hamma vaqt yaqqol narsa bilan mashg'ul bo'lishni yaxshi ko'radi. Masalan, katta, uchburchak, hajm, go'zal, harakat, issiq, elektr, parallel kabi mavhum tushunchalarni ular darrov tushunib ololmaydilar. Ularni yaqqollashtirgan taqdiridagina anglay boradilar. Katta ko'cha, uchburchak taxtacha, besh litrli idish, go'zal o'yinchoq, mashina harakati, issiq xona, elektr chirog'i, parallel temir yo'l izlari va hokazolar to'g'risida ma'lumot berilgandan keyingina o'quvchilar yuqoridagi tushunchalar haqida taassurotga ega bo'ladilar. Ammo har qanday narsalarni ham yaqqollashtiraverish, ya'ni konkretlashtirish maqsadga muvofiq bo'lavermaydi. Chunki bu narsaning odat tusiga kirib borishi bolalarda mavhum tushunchalar shakllanishiga salbiy ta'sir etadi. Ta'lim jarayonida bunday noxush holatdan iloji boricha saqlanish kerak.

Umumlashtirish usuli o'quvchi fikr yuritishining shunday jarayonidirki, uning yordamida narsalar ma'lum, aniq alomat (belgi, xossa, xususiyat va h.k) asosida fikran birlashtiriladi. "Meva" orqali olma, shaftoli, olcha kabilar to'g'risida fikr yuritadi, qoshiq, cho'mich, tovoq so'zlarini jamlab "idish-tovoq" deya nomlaydi. Narsa va hodisalarni noto'g'ri umumlashtirish ham mumkin. Jumladan: "uy hayvonlar" to'g'risida gap ketsa, birinchi sinf o'quvchilari qo'y, echki, sigir kabilar qatoriga sichqon, kalamush, mushuklarni ham qo'shib aytadilar. Shunday paytlarda o'quvchiga aniq va to'la tushuncha berib o'tmoq maqsadga molikdir. Deylik, stol ustida traktor, raketa, samolyot o'ynchoqlari turibdi. U bu o'ynchoqlarni taqqoslash orqali yakka narsalarni umumlashtirib, "o'ynchoq" deyilishini anglaydi.

Kitob, daftar, qalam-o'quv qurollari: ko'g'irchoq, avtomobil, belkurakcha - o'ynchoqlar; shkaf, javon, stol, stul - uy jihozlari; uchburchak, to'rtburchak, aylana, burchak - geometrik shakllar; ayiq, bo'ri, tulki, yo'lbars, arslon - yovvoyi hayvonlar; qarg'a, chumchuq, musicha - qushlar; buvi, opa, oyi, aka, uka, singil - oila a'zolari kabi so'zlar tushunchalar orqali guruhlariga ajratishda, bola aqliy

faoliyatini rivojlantirishda salmoqli turtki bo'la oladi. Shuning uchun ularni klassifikatsiya qilishga o'rgatish muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich sinf ta'limi jarayonida ayrim paytlarda hissiy - konkret yoki empirik umumlashtirish usulini qo'llash hollari uchrab turadi. Bu hol, albatta, topshiriq talabiga binoan amalga oshiriladi. Narsa va hodisalarni klassifikatsiya qilish lozim bo'lib qolsa, ko'pincha, shu usuldan foydalanish tavsiya qilinadi. Chunki bunday chog'larda bunday analiz qilish, ulardan muhim belgilarni ajrtish kabi murakkab jarayonlar talab qilinmaydi. Politexnik ta'lim darslarida mana shu xildagi qator vazifalarni berish mumkin. Jumladan, turli hajmda, yasalgan va turli rangda bo'yalgan jumlardan bayram bezaklarini tayyorlash yoki boshqa narsalardan yashil o'simliklar, yumshoq metallar, bezakli-akvarium baliqlar, odamsimon maymunlar, qushlar, yig'loqi bolalar va hokazolarni tayyorlash mumkin.

Bu misollardan ko'rinib turibdiki, o'quvchilar oldiga qo'yilgan topshiriqlar predmet va tushunchalarni muhim bo'lmagan belgisiga asoslanib umumlashtirishni, ya'ni tashqi (yuzaki) belgisiga tayangan holda umumlashtirishni nazarda tutadi. Demak, o'quvchilar hissiy-konkret umumlashtirish usuli yordamida vazifani bajarishga muvaffaq bo'lganlar. O'z- o'zidan ma'lumki, bu o'rinda berilgan narsalarning barchasi turli tashqi belgi bilan birlashtirilgan. O'quvchilar ularni "qizil", "yashil", "yumshoq", "bezakli", "odamsimon" kabi belgilarga ajratib klassifikatsiya qiladilar.

Bayon etilganlardan ma'lum bo'lishicha, boshlang'ich sinf o'quvchilari ta'lim jarayonida turli fikr yuritish usullaridan foydalanar ekanlar. Ularning fikr yuritish operatsiyalari hamda fikr yuritish formalaridan foydalanib ish tutishlari birinchi sinfdan uchinchi sinf tomon asta-sekin murakkablasha borib, ham son, ham sifat jihatidan katta o'zgarishlarni boshdan kechirar ekanlar. Shunday qilib, maxsus tashkil etilgan analiz, sintez, taqqoslash, klassifikatsiyalash, umulashtirish, sistemalashtirish, hukm va xulosa chiqarish, tushunchalar usuliga o'rgatish o'quvchilar tafakkurining tez taraqqiy etib katta yordam qilar ekan. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar taffakuri mantiqiy fikr yuritish, mulohaza qilish, xulosa chiqarish, turli aqliy faoliyat usullarini qo'llash kabi o'ziga xos xususiyatlari bilan rivojlana borib, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalardan hamda o'smirlardan keskin farq qilishi yaqqol qo'zga tashlanadi.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar tafakkurida konkret obrazalarga suyanib mulohaza yuritish, ya'ni konkret tafakkur abstrakt tafakkurdan ma'lum darajada ustun turadi. Lekin keyingi yilda D.B. Elbkonni, V.V.Davidovlar olib borgan tadqiqotlar mazkur mulohazalarga katta e'tiroz tug'dirmoqda. Shuning uchun dars jarayonida o'qituvchi o'quvchilarni tafakkur operatsiyalari va formalariga o'rgata borsa, ularning tafakkuri tezroq rivojlanish pog'onasiga ko'tariladi. Bundan tashqari, ularning bilishga qiziqishi, bilim fondi ortadi, bilimlar sistemalashib boradi, ayniqsa, aqliy faoliyati, mustaqilligi rivojlanadi va takomillashadi.

Ta'kidlab o'tilgan shu so'nggi usulni qanday tarkib toptirishni ko'rsatib o'tmoqchimiz. Pedagogik psixologiyada shu narsa ma'lumki, boshlang'ich sinf

o'quvchilari uchun leksiya tipidagi darslarga qaraganda, izohli o'qish darslari programmadan ko'proq joy olgan. Ana shu faktga tayangan holda ish tutish natijasida o'qituvchi bolalarning mavzularni o'zlashtirishida asosiy figura bo'lib hisoblanadi. O'quvchilar o'rganishi kerak bo'lgan bilimlar ularga "tayyor holda" berib boriladi. Bunda o'quvchilarga material, xuddi yuqorida bayon etilgan usul yordamida tushuntiriladi, deb o'ylamaslik shart. Chunki hech vaqt pedagog o'z talabalariga umumlashtirish jarayoni yuzasidan bilim bermoqchi emas. O'z-o'zidan ma'lumki, umuman umumlashtirish usullari to'g'risida va aqliy ish-harakat yordamida umumlashtirishni tarkib toptirish borasida so'z yuritilmasligi barchaga ayondir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мавлянов А.А. Мантиқ. Маърузалар курси.- Т.:Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2006. 48-бет
2. Н. Маҳмудов, А. Нурмонов, А. Собиров, Д. Набиева Она тили 6-синф учун дарслик "Тасвир", Тош. 2016. 155-бет
3. Болотова А.К., Макарова И.В. Прикладная психология: учебник для вузов. –М., Аспект Пресс, 2002. – 383с.
4. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Она тили о'qitish metodikasi. -Т.: Noshir, 2009-yil.
5. Karima Qosimova|va boshqalar. Она тили о'qitish metodikasi.- Т.: NOSIR, 2009. –b. 316.
6. Nematov H., Bozorov O. Til va nutq. – Т.: O'zbekiston, 2005.
7. Shohidaxon Yusupova. Til ta'limi va Falsafa.- Т.:Mumtoz so'z,2009.-b.4
8. G'oziev E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2002.1-2 kitob.
9. А.Х.Югай, Н.А.Мираширова "Общая психология" – Ташкент 2014.
10. Дружинина В.. "Психология ". Учебник. "Питер", 2003.
11. Yusupova, N. (2021). PECULIARITIES OF LEARNING ACTIVITIES OF STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS, 2(11), 138-142.
12. Berdiyorova, G. (2022, September). " FINE ART" IS A CREATIVE PRODUCT FOR CHILDREN IN NEED OF SPECIAL HELP. In International Scientific and Current Research Conferences (pp. 124-127).
13. Mirakhmedova, L. A. (2021). THE ROLE AND ROLE OF LOGORITHMIC EXERCISES IN ELIMINATING SPEECH DEFICIENCIES. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS, 2(11), 122-125.
14. Rustamovna, U. N., & Madaminovna, B. M. (2022). THE STUDY OF THE CONCEPT AS A UNIT OF COGNITIVE LINGUISTICS. Modern Journal of Social Sciences and Humanities, 4, 66-69.
15. Pulatova, M. (2019). The main finite difference method summation of L. Euler series. In Science and practice: a new level of integration in the modern world (pp. 219-222).

16. Jabbarov, U. (2020). Individual Psychological Characteristics Of Students In Teaching Foreign Language Sciences. Журнал иностранных языков и лингвистики, 1(1), 38-42.
17. Абдуллаева, Р. М. (2022). Интеграция С Клиническими Дисциплинами В Медицинском Вузе При Обучении Русскому Языку Специальности. Central Asian Journal of Medical and Natural Science, 3(6), 94-97.
18. Абдуллаева, Р. М. (2022). Коммуникационные Технологии Языкового Обучения В Медицинском Вузе. Central Asian Journal of Medical and Natural Science, 3(6), 98-102.
19. Abdullaeva, R., Esanow, F. N. U., & Eshbaeva, N. (2022). Translation as a means of teaching clinical terminology.
20. Абдуллаева, Р. М. (2019). Ситуативный контекст в процессе преподавания русского языка студентам медицинских вузов. In Современная Россия в мировом политическом процессе: глобальное и региональное измерение (pp. 357-363).
21. Абдуллаева, Р. М. (2021). СЕТЕВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА В МЕДИЦИНСКОМ ВУЗЕ. Редакционная коллегия.
22. Кулахметова, Ж. Т. (2018). ЗНАЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ. НАУКА И ИННОВАЦИИ В XXI ВЕКЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ОТКРЫТИЯ, 51.
23. Abdullaeva, R., Mirrahimova, G., Israilova, I., Eshbaev, O., & Aminova, G. (2020). Learning foreign vocabulary using computer programs. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(S1), 567-572.
24. Mirzatullaevna, A. R., Jabbarovich, E. U., Shuhratovna, M. G., Erikovna, N. F., & Majlimovna, P. M. (2019). Uso de tecnologias multimedia modernas en clases de idiomas extranjeros. Religación. Revista de Ciencias Sociales y Humanidades, 4(18), 80-85.
25. Абдуллаева, Р. М. (2016). СВОЕОБРАЗИЕ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ ВЕЛИКОБРИТАНИИ. Ученый XXI века, 9.
26. Zairova, N. B. (2022). THE USE OF ARTICULATORY STATES OF SOUNDS IN THE ELIMINATION OF PHONETIC-PHONEMIC SPEECH DEFICITS OF STUDENTS IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS IN LOGOPEDIC TRAINING. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 4(11), 23-27.
27. Zairova, N. B. (2022). ORGANIZATION AND CONDUCT OF SPEECH THERAPY CLASSES WITH STUDENTS WITH SPEECH DISORDERS IN SECONDARY SCHOOLS. The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research, 4(11), 75-80.
28. Abdullayeva, Y. (2022). THE IMPORTANCE OF COMPUTER PROGRAMS IN FORMING THE VOCABULARY OF CHILDREN WITH

- SPEECH DEFICIENCIES. The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research, 4(11), 87-92.
29. Sabirova, Z. I. (2022). PREPARATION OF CHILDREN WITH SPEECH DISTURBANCE IN SCHOOL IN THE CONDITIONS OF A PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION. The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research, 4(11), 59-64.
 30. Sabirova, Z. I. (2022). PREPARATION OF CHILDREN WITH SPEECH DISTURBANCE IN SCHOOL IN THE CONDITIONS OF A PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION. The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research, 4(11), 59-64.
 31. Ilxamjanova, S. Z. (2021, May). MODELING THE DEVELOPMENTAL ENVIRONMENT IN SCHOOLS FOR CHILDREN WITH SEVERE DISABILITIES. In E-Conference Globe (pp. 259-263).
 32. Sabirova, Z. (2021). Model of preparing children with delayed mental development to school in conditions of preschool educational institutions. ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 11(2), 700-706.
 33. Shoakhmedova, S. K. (2022). CHARACTERISTICS OF THE SPEECH THERAPIST'S ACTIVITY IN THE GENERAL EDUCATION SCHOOL IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 4(11), 17-22.
 34. Shoakhmedova, S. K. (2022). USE OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN WORK WITH CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS. The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research, 4(11), 81-86.
 35. Gapurova, D. (2022). DIFFERENTIAL DIAGNOSIS OF CHILDREN WITH COMPLEX DEVELOPMENTAL DISORDER. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 4(11), 12-16.
 36. Gapurova, D. (2022). CHILDREN WITH COMPLEX DEVELOPMENTAL DISABILITIES (CHILDREN WITH SENSORY AND MENTAL DISABILITIES). The American Journal of Social Science and Education Innovations, 4(11), 06-11.
 37. Gapurova, D. (2021). Children with complexed developmental disorders. ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 11(2), 683-687.
 38. Гапурова, Д. Т. (2020). АЛОҲИДА ЁРДАМГА МУҲТОЖ БОЛАЛАРНИНГ ТАЪЛИМ ОЛИШ ИМКОНИАТЛАРИ. ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ, (SI-2№ 8).
 39. Gapurova, D. T. (2019). Vocabulary Disorders of Children with Motor Alalia. Eastern European Scientific Journal, (1).
 40. Alimova, K. K. (2022). DEVELOPMENT OF GRAPHOMOTOR SKILLS IN CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS CURRENT ISSUES. International Journal of Pedagogics, 2(12), 05-09.

41. Alieva, S. S. (2022). MECHANISMS OF DEVELOPMENT OF VOICE DISORDERS IN DYSARTHRIA. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 4(11).
42. Alieva, S. S. (2022). PECULIARITIES OF SPEECH OF CHILDREN WITH DYSARTHRIA. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 4(11), 41-46.
43. Shaabdurakhimova, S. S. (2021). Voice formation mechanism and causes of voice impairment. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(3), 2259-2265.
44. Khusniddinova, B. K. (2022). INTERACTION OF A SPEECH THERAPIST WITH OTHER PARTICIPANTS IN THE CORRECTIONAL PROCESS. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 4(11), 01-05.
45. Khusniddinova, B. X. (2021). LOGOPEED'S CODE OF ETHICS. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS*, 2(09), 97-100.
46. Khusniddinova, S. K. (2019). Didactic Games Role in Work on Sound Automation. *Eastern European Scientific Journal*, (1).
47. Abutova, S. O. (2022). RULES FOR COMMUNICATING WITH PRESCHOOL CHILDREN WHO STUTTER. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 2(12), 48-55.
48. кизи Мукимджонова, У. В., Исаков, М. Ю., & Худжаева, Н. Т. (2022). VIGNA SINENSIS, PHASELOUS AYREUS, ARACHNIS HYPOGAEA O'SIMLIKLAR DONLARI VA POYALARINING ORGANIK TARKIBI. *Журнал химии товаров и народной медицины*, 1(2), 185-202.
49. Исаков, В. Ю., Исаков, М. Ю., & Мукимжонова, У. В. К. (2022). МИКРОБИОГЕННЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ В СИСТЕМЕ «ПОРОДА-ПОЧВА-РАСТЕНИЕ» НА ЛУГОВО-ОАЗИСНЫХ ПОЧВАХ ЗАПАДНОЙ ФЕРГАНЫ. *Universum: химия и биология*, (9-1 (99)), 45-50.
50. Кушназарова, Ш. К., Азимов, Н. Ш., Валиев, Н. В. Ё., & Очилов, Г. М. (2022). РЕЗУЛЬТАТЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ТЯЖЕЛЫХ МЕТАЛЛОВ В НЕКОТОРЫХ ВИДАХ СЫРОГО МЯСА. *Universum: химия и биология*, (11-1 (101)), 53-57.
51. Хамзахўжаев, А. А., Валиев, Н. В., & Очилов, Г. М. (2021). МЕЛАМИННИНГ САНОАТДА ҚЎЛЛАНИЛИШИГА ОИД АЙРИМ МАСАЛАЛАР ТЎҒРИСИДА. *Журнал естественных наук*, 3(5).
52. Akhiyarov, A. A., Lobov, A. N., Ivanov, S. P., Spirikhin, L. V., Gabbasov, T. M., Tsyrlina, E. M., ... & Yunusov, M. S. (2020). Antiarrhythmic agents based on diterpenoid alkaloid lappaconitine. Protonation of N-deacetylappaconitine in methanol solutions. *Russian Chemical Bulletin*, 69(3), 567-571.
53. Ботиров, Р. А., Валиев, Н. В. Ё., Жураев, О. Т., Садиков, А. З., Сагдуллаев, Ш. Ш., & Турсунова, Ш. З. (2020). Технология производства

- алкалоида стахидрина из растения *Capparis spinosa* L. *Universum: технические науки*, (9-2 (78)), 55-59.
54. Omonjonovich, N. B., Kosimovna, K. S., Valijon o'g'li, V. N., & Shukhratovich, A. N. (2022). ON THE MODERN INTERPRETATION OF THE HISTORY OF CHEMISTRY. *Open Access Repository*, 8(12), 655-658.
55. Kosimovna, K. S., Omonjonovich, N. B., Shukhratovich, A. N., & Azamovna, K. M. (2022). CLASSIFICATION OF HEAVY METALS IN MEAT AND DAIRY PRODUCTS BASED ON THE DEFINITION. *Open Access Repository*, 8(11), 260-265.
56. Кушназарова, К. Ш. (2022). Совершенствование системы классификации мясомолочной продукции на основе товарной номенклатуры (Doctoral dissertation, Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философии по техническим наукам (PhD). Ташкент).
57. Кушназарова, Ш. К., Азимов, Н. Ш., Валиев, Н. В. Ё., & Очилов, Г. М. (2022). РЕЗУЛЬТАТЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ТЯЖЕЛЫХ МЕТАЛЛОВ В НЕКОТОРЫХ ВИДАХ СЫРОГО МЯСА. *Universum: химия и биология*, (11-1 (101)), 53-57.
58. КАРИМОВА, Д. Б., КАЗИМОВА, Н. М., АСЛАНОВА, Ф. И., МЕЛИБОЕВА, Г. С., & МАХМУДОВ, И. Т. (2015). ОПРЕДЕЛЕНИЕ УСЛОВИЙ СИНТЕЗА ГЕКСААЛЮМИНАТА ЛАНТАНА МАГНИЯ. In *Поколение будущего: Взгляд молодых ученых-2015* (pp. 25-26).
59. КАРИМОВА, Д. Б., КАЗИМОВА, Н. М., МАХМУДОВА, С. А., ДЕХҚОНОВА, К. Д., & МАХМУДОВ, И. Т. (2015). ДИСЛОКАЦИОННЫЕ ДЕФЕКТЫ В МОНОКРИСТАЛЛАХ ГЕКСААЛЮМИНАТА ЛАНТАНА МАГНИЯ. In *Молодежь и XXI век-2015* (pp. 15-18).
60. Муминова, Р. Н., & Казимова, Н. М. (2015). Проблема очистки сточных вод в Узбекистане. *Молодой ученый*, (22), 47-48.
61. ХАЛИМОВА, М. Р., ТАШПУЛАТОВА, Д. С., & КАЗИМОВА, Н. М. (2015). АНТРОПОГЕННОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ НА ЧИСЛЕННОСТЬ РАСТИТЕЛЬНОГО МИРА. In *Молодежь и XXI век-2015* (pp. 363-365).
62. НОМОЗОВ, Ш. Ю. О., КАЗИМОВА, Н. М., & МАХМУДОВ, И. Т. (2014). ОСОБЕННОСТИ ПОЛУЧЕНИЯ БИТУМА ИЗ ГОССИПОЛОВОЙ СМОЛЫ. In *Будущее науки-2014* (pp. 105-107).
63. Туляганов, Т. С., Козимова, Н. М., & Султанов, С. А. (2008). Новые алкалоиды *Peganum Harmala* {*Peganaceae*. *Растительные ресурсы*, 44(1), 82-86.
64. Tulyaganov, T. S., Kozimova, N. M., & Allaberdiev, F. K. (2006). Alkaloids from plants of the genus *Nitraria*. *Chemistry of natural compounds*, 42(2), 198-200.
65. кизи Мукимджонова, У. В., Исаков, М. Ю., & Худжаева, Н. Т. (2022). *VIGNA SINENSIS, PHASELOUS AYREUS, ARACHNIS HYPOGAEA*

- O‘SIMLIKLAR DONLARI VA POYALARINING ORGANIK TARKIBI. Журнал химии товаров и народной медицины, 1(2), 185-202.
66. Azimova, N. R., Hojaev, V. U., Hojayeva, N. T., & Oxunov, I. I. (2020). NICOTINE-CONTAINING PLANTS. Life Sciences and Agriculture, 2(2), 37-41.
67. Ravshanovna, A. N., Umarovich, X. J. V., Toshtemirovna, X. J. N., & Islomovich, O. I. (2020). Tarkibida nikotin saqlovchi o'simliklar. Life Sciences and Agriculture, (2-2), 37-41.
68. Рахимова, Г. С., Мирзахамдамова, Д. З., & Расулов, М. А. (2016). Экологические проблемы в области Фергане: исторический аспект. Высшая школа, (21-2), 73-75.
69. Рахимова, Г. (2020). ОЛМАЛИҚ ШАҲРИДА ЭКОЛОГИК ҲОЛАТНИНГ ЎЗГАРИШ САБАБЛАРИ. ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, (SI-3).
70. Рахимова, Г. С. (2020). 1950-80 ЙИЛЛАРДА НАВОИЙ ВИЛОЯТИДА ЭКОЛОГИК ҲОЛАТЛАР. In ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ (pp. 135-138).
71. Рахимова, Г. С. (2020). БУХОРО ВИЛОЯТИДАГИ САНОАТ КОРХОНАЛАРДАГИ ИҚТИСОДИЙ МУАММОЛАРНИНГ ОҚИБАТЛАРИ. ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, 3(11).
72. Rakhimova, G. S. (2022). KARAKALPAKISTAN, ENVIROMENTAL SITUATION. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(5-2), 176-181.
73. Sobirjonovna, R. G. (2021). IMPACT OF PROBLEMS IN THE INDUSTRY OF KARAKALPAKISTAN ON THE ENVIROMENTAL SITUATION.
74. Рахимова, Г. (2020). ЎЗБЕКИСТОНДА 1940-1980 ЙИЛЛАРДА САНОАТЛАШТИРИШ СИЁСАТИНИНГ ОҚИБАТЛАРИ. ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, 3(8).
75. Rahimova, M. O., & Muhammadqodirova, F. O. (2022). THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE UZBEK NATIONAL LANGUAGE IN THE 20TH CENTURY. European Journal of Interdisciplinary Research and Development, 10, 132-135.
76. Rakhimova, M. O. (2022). About antonymy. Eurasian Research Bulletin, 14, 309-311.
77. Odilovna, R. M., & Otabekna, M. F. (2022). Presupposition of Adjectives. Eurasian Scientific Herald, 14, 17-19.
78. Rahimova, M. (2022). SEMIOTIC ISSUES OF WORD NOMEMA. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(09), 333-336.
79. ODILOVNA, R. M. (2022). THE SOUND SIDE OF THE WORD AND ITS SIGNIFICANCE. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 2(1), 61-64.

80. Odilovna, R. M. (2021). Meaning and its Place in the Symbolic Status of the Word. *European Journal of Life Safety and Stability* (2660-9630), 12, 96-98.
81. Раҳимова, М. (2021). НОМЕМА ВА СЕМЕМАНИНГ ЎЗАРО МУНОСАБАТИ: DOI: 10.53885/edinres. 2021.23. 79.047 М. Раҳимова, Қўқон ДПИ, филология фанлари бўйича фалсафа доктори. In Научно-практическая конференция.
82. Rakhimova, M., & Muhammadkadirova, F. (2021). CORRELATIVE WORDS. In *International journal of conference series on education and social sciences* (Online) (Vol. 1, No. 2).
83. Odilovna, R. M. (2018). The Role and Status of Linguistic Markers in the System of Symbols. *ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies*, 7(7), 29-34.
84. Раҳимова, М. О. (2017). ПРИОБРЕТЕНИЕ ЗНАКОВОСТИ СЛОВА В ВИРТУАЛЬНЫХ И АКТУАЛЬНЫХ СИТУАЦИЯХ. *Ученый XXI века*, (1-2).